

YA'KÜB-i ÇERHÎ

le birlikte Allah'ın lutfuna daha çok güvendiğini ve bu ikinci grubun amacına daha çabuk ulaşacağını söyler. Ayrıca râbitanın bütün müridlere değil sadece kabiliyetli olanlara tavsiye edilmesinin gerektiğini belirtmiş, mânevî halini diğer insanların anlamaması için sûfinin halk içinde sıradan bir insan gibi davranmasını, boynu bükük derviş edasıyla durmamasını tavsiye etmiştir. Çerhî'nin tasavvufî düşüncesinde ricâlû'l-gayb anlayışının önemli bir yeri vardır.

Eserleri. 1. *Risâle-i Abdâliyye*. Vefilerin özelliklerinin, Hızır, kutub, gavs ve abdallar gibi ricâlû'l-gaybın ele alındığı eser Bahâeddin Nakşibend ve Alâeddin Attâr hakkında kısa bilgiler de içeriktedir. Muhammed Nezîr Râncâhâ eseri yayımlanmış (İslamabad 1978) ve Urduca'ya çevirmiştir (Lahor 1978). 2. *Risâle-i Ünsiyye*. Tasavvufî eğitim, abdestli bulunmanın fazileti, hafî zikir ve nâfile namaz gibi konuların anlatıldığı eserin son bölümünde Bahâeddin Nakşibend ile Alâeddin Attâr'ın bazı sözleri nakledilmiştir. *Resâ'il-i Sitte-i Zârûriyye* adlı mecmua içinde taşbaskı olarak yayımlanan eseri (Delhi 1308) Muhammed Nezîr Râncâhâ, Urduca tercümesiyle birlikte yayımlanmıştır (İslâmâbâd 1983). Eser La'fîzâde Abdülbâki Efendi tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir (Süleymaniye Ktp., Pertev Paşa, nr. 636). 3. *Tefsîr-i Ya'küb-i Çerhî*. Fâtiha sûresiyle Kur'an'ın son iki cüzünün tefsiridir. Zemahşerî'nin *el-Keşşâfı* ve Kevâşî'nin *et-Tebsîrâsı* başta olmak üzere tefsir ve tasavvuf kaynaklarından faydalanılarak hazırlanan eser *Meşnevî* beyitleriyle zenginleştirilmiştir (Bombay 1297/1880; Leknev 1310/1892; Lahor 1331/1913; nşr. Hasan Ali Muhammedî – Leylâ Hammâmî, Tahran 1387 hş./2008). 1033 (1624) yılında Velî Muhammed Hucendî Kandehârî'nin yazdığı *Ravzatü'l-me'ârib* adlı Farsça hâşiye Lahor baskısının kenarında yer almaktadır. Hemedânî Hacı İkaplı Seyyid Pâdişah Hacı Seyyid Atâî tarafından 993'te (1585) Çağatay Türkçesi'ne çevrilen eserin yazma bir nüshası Taşkent'tedir. *Tefsîr-i Ya'kübî*'yi Gurâbzâde Ahmed b. Abdullah'ın XVII. yüzyılda Türkçe'ye tercüme ettiği kaydedilmektedir. Ayrıca Muhammed Nezîr Râncâhâ tarafından Urduca'ya çevrilmiştir (Lahor 2005). 4. *Havrâ'îyye*. Ebû Saîd-i Ebû'l-Hayr'ın "Havrâ" kelimesiyle başlayan meşhur rubâsinin Farsça şerhidir. *Cemâliyye* adıyla da anılan risâleyi Muhammed Nezîr Râncâhâ *Dâniş* dergisinde (İslâmâbâd 1364 hş./1985, I/1, s. 12-47), Urduca tercümesini de

Se Resâ'il-i Ya'küb-i Çerhî adlı mecmuanın içinde (Lahor 1997) yayımlanmıştır. 5. *Şerh-i Esmâ'ü'l-hüsnâ*. Küçük bir risâle olup yine Râncâhâ tarafından *Dâniş* dergisinin aynı sayısında neşredilmiştir. 6. *Risâle-i Nâ'iyye (Neynâme)*. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin *Meşnevî*'sinin başındaki neyle ilgili beyitlerle III. ciltteki Şeyh Dakûkî ve V. ciltteki Şeyh Muhammed Gaznevî Serrezi kissalarının şerhidir. Son kısımda *Meşnevî*'den seçilmiş bazı beyitlerin şerhi de bulunmaktadır (nşr. Halîlullah Halîlî, Kâbil 1352 hş./1973; Tahran 1375 hş./1996). Bu eser, Kemâleddîn-i Hârizmî'nin *Cevâhirü'l-esrâr*'ından sonra *Meşnevî* beyitleri üzerine yapılan ikinci şerhtir. Eseri Muhammed Nezîr Râncâhâ *Şerh-i Dîbâce-i Meşnevî-yi Mevlânâ Rûm* adıyla Urduca'ya (Lahor 2004), Ahmet Cahit Haksever *Ney-nâme* adıyla Türkçe'ye (İstanbul 2009) tercüme etmiştir. 7. *Şerh-i Nisâbü's-sıbyân li'l-Ferâhî*. Ebû Nasr Ferâhî'nin (ö. 640/1242) çocukların Arapça'yı kolay öğrenmeleri için kaleme aldığı *Nisâbü's-sıbyân* adlı Arapça-Farsça manzum lugatının şerhidir. 8. *Risâle der 'İlm-i Ferâ'iz*. Bir nüshası Taşkent'teki Bîrûnî Şarkiyat Enstitüsü Kütüphanesi'ndedir (nr. 8830, vr. 8^b-31^a).

BİBLİYOGRAFYA :

Ya'küb-i Çerhî, *Risâle-i Ünsiyye* (nşr. M. Nezîr Râncâhâ), İslâmâbâd 1983, s. 12-15; Abdurrahman-ı Câmî, *Nefehâtü'l-üns* (nşr. Mahmûd Abîdî), Tahran 1375 hş./1996, s. 402-404; M. Burhâneddin Semerkandî, *Silsiletü'l-ârifin ve tezki-retü's-siddîkin* (nşr. İhsânullah Şükrullâhî), Tahran 2009, s. 126-127; Fahreddin Safî, *Reşehât-ı 'Aynü'l-hayât* (nşr. Ali Asgar Muñiyân), Tahran 1356 hş./1977, I, 116-121; Muhammed Bâkır b. Muhammed Ali, *Maqâmât-i Hazret-i Hâce-i Nakşibend*, Buhara 1328/1910, s. 147-149; Hacı Muhammed Fazlullah, *'Umdetü'l-makâmât*, Kâbil 1397/1977, s. 75-77; M. Nezîr Râncâhâ, "Şerh-i Ahvâl ve Âşâr-ı 'Ârif-i Büzürg Hazret-i Mevlânâ Ya'küb-i Çerhî", *Berg-i Bibergî* (nşr. Necîb Mâyil-i Herevî), Tahran 1378 hş./1999, s. 125-140; a.mlf., "Dü Eşer-i Gayr-i Çâpî-yi Mevlânâ Ya'küb-i Çerhî", *Dâniş*, I/1, İslâmâbâd 1364 hş./1985, s. 12-47; Necdet Tosun, *Bahâeddin Nakşibend: Hayatı, Görüşleri, Tarikati*, İstanbul 2002, s. 147-154; M. Cevâd Şems, *Ya'küb-i Çerhî Ahvâl ve Âşâr*, Duşanbe 1387 hş./2008; Ahmet Câhid Haksever, *Ya'küb-i Çerhî: Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, İstanbul 2009; M. İbrâhim Halîl, "Mevlânâ Ya'küb-i Çerhî", *Âryânâ*, II/2, Kâbil 1322 hş./1943, s. 11-14; Mevcûde Razzakova, "Ya'küb Çerhî-Nakşibendiye Tarikatının Yirik Vekili", *Şarkşunaslık*, sy. 8, Taşkent 1997, s. 117-122; Hamid Algar, "Çarkî. Mawlânâ Ya'qûb", *EI*, IV, 819-820; Bâbek Ateşin Cân, "Ya'küb-i Çerhî", *Dânişnâme-i Edeb-i Fârsî* (nşr. Hasan Enûşe), Tahran 1380 hş., I, 981-982; Ârif Nevşâhî, "Çerhî, Ya'kûb", *Dânişnâme-i Cihân-i İslâm*, Tahran 1386 hş./2007, XI, 811-812.

ÂRIF NEVŞÂHÎ

YA'KÜB el-HADRAMÎ

(يعقوب الحضرمي)

Ebû Muhammed Ya'küb b. İshâk b. Zeyd b. Abdillâh el-Hadramî (ö. 205/821)

Kırâat-i aşere imamlarından.

117 (735) yılında muhtemelen Basra'da doğdu. Dedesinin dedesi Ebû İshâk el-Hadramî, Hadramîler'in mevlâsı olduğundan Hadramî nisbesiyle anılmış, ayrıca Nahvî ve Basrî nisbeleri ve Ebû Yûsuf künyesiyle de zikredilmiştir. Kaynaklarda babası ile dedesinin Kur'an ve nahiv konusunda dönemin âlimleri arasında yer aldığı belirtilmektedir, özellikle babasının dedesi Abdullah b. Ebû İshâk bu alanlarda önde gelen âlimlerdendi. Kaynaklarda Ya'küb'un yetişme dönemiyle ilgili bilgiye rastlanmasa da onun aile ortamından faydalandığında şüphe yoktur.

Ya'küb el-Hadramî kendini kıraat, nahiv ve fıkıh alanında yetiştirmekle birlikte onun asıl şöhreti kıraat ilmindeki üstünlüğünden gelir. Kırâat-i seb'a imamlarından Ebû Amr b. Alâ'nın bizzat kendisinden kıraat öğrendiği ileri sürülmüş, ancak bunun doğru olmadığı da söylenmiştir. Yine kırâat-i seb'a imamlarından Ali b. Hamza el-Kisâî ve Hamza b. Habîb ez-Zeyyât'ın okuyuşlarını ve muhtemelen çeşitli alanlardaki rivayetlerini de dinleyip onlardan faydalandı. En çok yararlandığı hocasının, bir buçuk yıl gibi bir süre kendisine talebelik ettiği Ebû'l-Münzir Sellâm b. Süleyman et-Tavîl olduğu anlaşılmaktadır. Daha kısa sürelerle Ebû'l-Eşheb Ca'fer b. Hayyân el-Utâridî, Mehdî b. Meymûn el-Moğolî, Şihâb b. Şümrüfe, Abdurrahman b. Muhaysın gibi hocalardan da Kur'an dersleri aldı. Dedesi Zeyd'den, ayrıca Esved b. Şeybân, Süheyl b. Mihrân, Süleyman b. Muâz ed-Dabbî, Zâide b. Kudâme'den ve başkalarından rivayette bulundu. Buna göre Ya'küb el-Hadramî'nin kıraati Hz. Peygamber'e dört ayrı isnadla ulaşmaktadır. 1. Ebû'l-Eşheb el-Utâridî – Ebû Recâ el-Utâridî – Ebû Mûsâ el-Eş'arî – Hz. Peygamber. 2. Mehdî b. Meymûn – Şuayb b. Habhâb – Ebû'l-Âliye er-Riyâhî – Übey b. Kâ'b – Hz. Peygamber (Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ'*, I, 330). 3. Şihâb b. Şümrüfe – Mesleme b. Muhârib el-Muhâribî – Ebû'l-Esved ed-Düelî – Ali b. Ebû Tâlib – Hz. Peygamber (İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, II, 386-387). 4. Sellâm b. Süleyman – Ebû'n-Necûd Âsım b. Behdele – Ebû Abdurrahman es-Sülemî – Ali b. Ebû Tâlib – Hz. Peygamber (İbn Hallikân, V, 433).

Basra kıraati yanında Mekke, Medine, Irak ve Şam kıraatlerinde de iyi yetişmiş olan Ya'küb'un bu kıraatlerle ilgili bilgisinden faydalanıldı (İbnü'l-Kiftî, IV, 51). Ravh b. Abdülmü'min, Ruveys, Velîd b. Hassân et-Tevvezî, Ebû Hâtim es-Sicistânî, Ebû Ömer ed-Dürî ondan kıraat tahsil etti. Özellikle Ravh ve Ruveys, Ya'küb'un kıraati konusunda öne çıktı ve kıraat-i aşereye dair kitaplarda onun kıraati için tercih edilen isimler oldu. Ebû Hafs el-Fellâs, İshak b. İbrâhim b. Şâzân, Muhammed b. Yûnus el-Küdeymî de Ya'küb'dan rivayette bulundu. Ebû Amr b. Alâ'dan sonra Basra'da kıraat imamı olan ve Basra Camii'nde uzun yıllar imamlık yapan Ya'küb el-Hadramî, Zilhicce 205'te (Mayıs 821) babası ve dedesi gibi seksen sekiz yaşında (İbn Hallikân, V, 434) ve muhtemelen Basra'da vefat etti.

Ahmed b. Hanbel ve Ebû Hâtim er-Râzî, Ya'küb'u sadûk olarak değerlendirmiş, İbn Hibbân ona *es-Şikâ't*'inde yer vermiştir. Ancak İbn Sa'd, Ya'küb'un küçük yaşta karşılaştığı bazı kimselerden hadis rivayet ettiğini belirterek bu tür rivayetlerine güvenilemeyeceğini söylemiştir. Ebû Hâtim, Ya'küb'un Kur'an'daki kıraat ihtilâflarını, onların illetlerini ve nahivle ilgili farklı görüşleri iyi bildiğini söyler. Ebû'l-Hasan Ali b. Ca'fer es-Saîdî, kendi döneminde Kur'an'ın en güzel şekilde Ya'küb'un okuduğunu belirtmiş, Ebû'l-Kâsım el-Hüzelî de Arap dilindeki üstünlüğüne dikkat çekmiş, Kur'an ve kıraat ihtilâfları hakkındaki bilgisine, ayrıca takvâsına ve zâhid kişiliğine işaret etmiştir.

İbn Mücâhid'in (ö. 324/936), *Kitâbü's-Seb'â*'sında sahih kabul edilen yedi imamın kıraatlerini bir araya getirip bunların dışındakilerle ilgili, günümüze ulaşmış ulaşmadığı bilinmeyen *Kitâbü's-Şevâz* adlı başka bir eser yazdıktan sonra İbnü'n-Nedîm, muhtemelen söz konusu yedi kıraat

dışındaki bütün okuyuşların şâz kabul edilmesi sonucu düzenlediği listede Ya'küb'un ismine de yer vermiştir. Ancak Mekki b. Ebû Tâlib, Ya'küb'un kıraatinde şâz unsurların bulunması bir yana aslında onun yedinci imam olarak Ali b. Hamza el-Kisâî yerine kurrâ-i seb'a arasında yer aldığını kaydetmiştir. Ya'küb'un kıraati hususunda İbnü'n-Nedîm'in yaptığı değerlendirmeye benzer bir görüş IX. (XV.) yüzyılda gündeme gelmiş, İbnü'l-Cezerî buna tepki göstererek böyle bir değerlendirmenin ilk defa bu dönemde ortaya çıktığını söylemiş ve Ya'küb'un kıraatini şâz saymanın büyük hata olduğunu belirtmiştir (*Ğāyetü'n-Nihāye*, II, 388). Ayrıca kıraat-i seb'a imamları arasında Hamza b. Habîb ez-Zeyyât yerine Ya'küb el-Hadramî'yi tercih edenlerin bulunduğu dikkat çekmiştir (*en-Neşr*, I, 39). Mekki'nin ve İbnü'l-Cezerî'nin açıklamalarından anlaşıldığı üzere İbn Mücâhid'in yedi imamı belirlerken aralarına Kisâî ve Hamza'yı da alması eleştiri konusu yapılmış, bunların yerine Ya'küb'un tercih edilmesi gerektiği söylenmiştir. İbn Mücâhid, Ya'küb el-Hadramî'yi yedili sistem dışında bırakmışsa da hemen ardından İbnü'l-Münâdî onun seçtiği yedi isme sekizinci imam olarak Ya'küb'u ilâve ederek *el-İcâz ve'l-İkhtişâr fi'l-kırâ'âti's-şemân* adlı kitabını yazmıştır. Daha sonra Ebû'l-Hasan İbn Galbûn *et-Tezkire fi'l-kırâ'âti's-şemân*, Ebû'l-Hasan Ali b. Ca'fer es-Saîdî *el-Kırâ'âtü's-şemân* ve Ebû Ma'sher et-Taberî *et-Telhiş fi'l-kırâ'âtü's-şemân* adlı eserleriyle onu takip etmiştir (İbnü'l-Cezerî, *Ğāyetü'n-Nihāye*, I, 339, 529; II, 387). Aynı dönemde İbn Mihrân en-Nisâbü'nin *el-Ğāye fi'l-kırâ'âti'l-âşr*'inde ve ardından kıraat-i aşereye dair telif edilen bütün eserlerde Ya'küb onlu sistem içindeki yerini korumuştur.

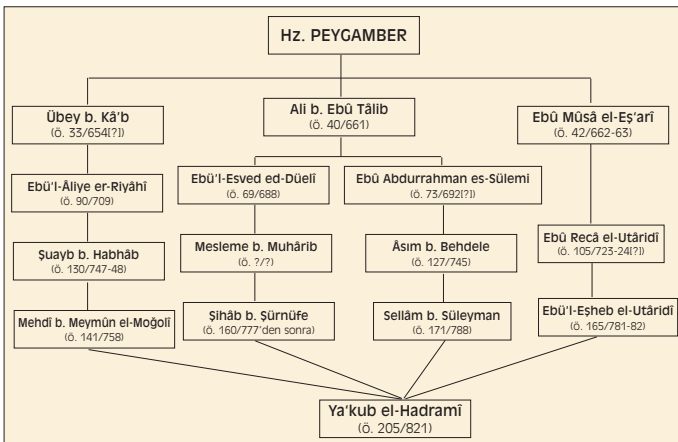
Ya'küb'un kıraatinin bazı özellikleri şöylece sıralanabilir: 1. Lâm-ı nâfiyeden sonra

gelen "خَوْفٌ" kelimesinin sonunu Kur'an-ı Kerim'de geçtiği her yerde fetha ile okur: "فَلَاخَوْفٌ، وَلَاخَوْفٌ" gibi. 2. "هو" ve "هي" zamirleriyle cem'-i müennes zamirlerini veya yâ-i müşeddedeli bazı kelimeleri vakıf durumunda ilhâk-ı hâ ile okur: "هُوَ هُوَ" "هُيَ هِيَ" gibi. 3. Ruveys'in rivayetinde "قِيلَ بِصَدْفُونٍ، قِيلَ بِصَدْفُونٍ، قِيلَ بِصَدْفُونٍ" gibi kelimeleri ısmâm ile okur. 4. Her ikisi de kesreli veya fethalı olan hemzelerin yan yana bulunması durumunda ikinci hemzeyi teshîl ile okur: "أَنْدَرْتَهُمْ" gibi. "هُؤْلَاءُ إِنْ كُنْتُمْ هُؤْلَاءُ هُنْتُمْ" gibi.

Ya'küb'un *el-Câmi'*i kıraat ihtilâflarının ele alındığı bir eser olup Ebû Ca'fer en-Nehhâs *el-Kaṭ' ve'l-i'tinâf*'inde ondan alıntılar yapmıştır (bk. bibl.). Bir diğer eseri *Vakfüt-temâm*'dir (İbnü'n-Nedîm, s. 175; Yâküt, XX, 53). Başka eserleri de bulunduğu kaydedilen Ya'küb'un kitaplarının günümüze ulaşmış ulaşmadığı bilinmemektedir. Onun kıraati Basra ve civarında bir müddet okunmuşsa da zamanla yerini Âsım b. Behdele'nin Hafs rivayeti almış, ancak onlu sistem içinde gerek kıraat ilmine dair eserlerde gerekse bu ilmin tedrisinde günümüze kadar yerini korumuştur. Bu kıraat üzerine ilk dönemlerden itibaren eserler yazılmış olup Ebû'l-Alâ el-Hemedânî'nin *Şerhu ma'htelefe fihi aş-ğâbü Ebî Muhammed Ya'küb b. İshâk el-Hadramî*'si bunlardan biridir (Konya Yûsuf Ağa Ktp., nr. 4820/2, vr. 241-404). Ayrıca çoğu *Müfredetü Ya'küb* ve *Kırâ'atü Ya'küb* adlarını taşıyan çalışmalar içinde basılanlara örnek olarak Ebû'l-Hasan Şüreyh b. Muhammed b. Şüreyh er-Ruaynî'nin *el-Cem' ve't-tevcih limâ in-ferede bi-kırâ'etihî Ya'küb b. İshâk el-Hadramî el-Basrî* adlı risâlesiyile (bk. bibl.) Mahmûd Hafîl el-Husarî'nin *Nûrû'l-kulûb fi kırâ'etü'l-İmâm Ya'küb* adlı kitabı (Kahire 1970) ve Semîr Şerîf'in "Tahfîlül-z-zevâhirü's-şavtiyye fi kırâ'eti Ya'küb el-Hadramî" başlıklı makalesi (*Mecelletü Mecma'i'l-lügati'l-Arabiyye el-Ürdünî*, Amman 1414-1415/1994, XVIII, sy. 47, s. 65-85) zikredilebilir (diğer eserler için bk. Ebû'l-Hasan er-Ruaynî [bk. bibl.]; Bâzmûl, I, 268-269; *el-Fihrisü's-şâmil* [bk. bibl.]; Köprülü Ktp., nr. 31 [vr. 95-106]). Hafîl Abdül'âl Hafîl, *Kırâ'etü Ya'küb b. İshâk el-Hadramî ve eşeruhâ fi'd-dirâsâti's-şavtiyye ve's-şarfiyye ve'n-nahviyye* adıyla bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır (1990, Câmîatü'l-Kâhire).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IX, 305; Nehhâs, *Kitâbü'l-Kaṭ' ve'l-i'tinâf* (nşr. Ahmed Hattâb Ömer), Bağdad 1398/1978, s. 75, 99, 419; Ebû't-Tayyib el-Lugavî, *Merâtibü'n-nahviyyin* (nşr. M. Ebû'l-Fazl

Ya'küb el-Hadramî'nin kıraat isnadını gösteren şema

YA'KÜB el-HADRAMI

İbrâhim), Kahire 1375/1955, s. 12-13; İbn Hibbân, *eş-Şikâat*, IX, 283; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Şüveymî), s. 150-151, 175; Mekkî b. Ebû Tâlib, *el-İbâne 'an me'âni'l-kurâ'ât* (nşr. Abdülfettâh İsmâil Şelebî), Kahire 1379/1960, s. 7-8; Ebû'l-Hasan er-Ruaynî, *el-Cem' ve't-tevcih limâ infere-de bi-kurâ'etihi Ya'küb b. İshâk el-Hadramî el-Başrî* (nşr. Gânim Kaddûrî el-Hamed), Amman 1420/2000, neşreden giriş, s. 7-12; Yâküt, *Mu'cemü'l-üdeba'*, XX, 52-53; İbnü'l-Kiftî, *İnbâhü'r-ruvât*, IV, 51; İbn Hallikân, *Vefeyât*, V, 433-435; Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ'* (Altıkulaç), I, 328-332; a.m.f., *Târîhu'l-İslâm: sene 201-210*, s. 460-462; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, I, 339, 529; II, 386-389; a.m.f., *en-Neşr*, I, 39; II, 211; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, XI, 382; *el-Fihristü's-şâmil: 'Ülümü'l-Kur'ân, mahtûâtü'l-kurâ'ât* (nşr. el-Mecmau'l-melekî), Amman 1994, s. 15, 66, 127-128, 188, 210; Muhammed b. Ömer b. Sâlim Bâzmül, *el-Kurâ'ât ve eşeruhâ fi't-tefsîr ve'l-hakâm*, Riyad 1417/1996, I, 268-269.

TAYYAR ALTIKULAÇ

YÂKUB HAN KÂŞGARİ

(1818-1899)

Diplomat, Halvetî-Şâbânî şeyhi.

Taşkent'te doğdu. Babası Buharalı Seyyid Nizameddin Töre Han, annesi Paşa Begüm'dür. 1864-1869 yılları arasında Hoten, Urumçî ve Turfan'daki mahallî beylikleri ortadan kaldırıp merkezi Kâşgar olan bağımsız Kâşgar Emirliği'ni kurmayı başaran Kâşgar Emîri Muhammed Yâkub Han'ın yeğenidir. Seyyid Yâkub ve Hoca Töre diye tanınır. Yâkub Han, Türkistan müslümanları arasında iç karışıklıkların artması, müslümanların Rusya ve Çin'in işgaline fırsat verecek bir zafiyet içinde bulunması, Buhara, Hîve ve Hokand hükümetleri arasında siyasî çekişmelerin artması üzerine Osmanlı hükümetinin desteğini sağlama göreviyle 1865'te Hokand Hanı Seyyid Sultan Han'ın elçisi olarak İstanbul'a geldi. Sadrazamlığa sunduğu tezkireye verilen cevapta, bölgedeki sıkıntılı duruma müdahale etmenin zorluğu belirtilmiş, müslümanların birlik ve beraberliğinin önemi vurgulanmış, elden gelen maddî ve mânevî desteğin verileceği ifade edilmiştir (Sadâret Tezkiresi, İrade Hariciye, nr. 12493; Saray, s. 72). Ülkesinde bir Nakşibendî şeyhine intisap ederek hilâfet alan Yâkub Han, İstanbul'da iken tasavvufî çevrelerle ilişki kurdu. Dönemin tanınmış Nakşibendî şeyhi Hacı Feyzullah Efendi'nin yanı sıra birçok şeyh ile görüştüktan sonra Halvetî-Şâbânî şeyhi Mehmed Tefvîk Bosnevî'ye intisap etti. Bosnevî'nin 1866'da vefatından ardından Mustafa Enverî Efendi'nin sohbetlerine katıldı.

Osmanlı hükümetinden istediği yardımı alamayan Yâkub Han, Hokand hanının

güçlü veziri Âlikul'un öldürülmesi ve Taşkent'in Ruslar'ın eline geçmesi üzerine 1870 yılı başlarında hükümete Orta Asya'nın durumu hakkında uzun bir takrir sunarak İstanbul'dan ayrıldı. Kâşgar'a gidip dostu ve yakın akrabası Kâşgar Hanı Yâkub Beg'in hizmetine girdi. Orta Asya'yı aralarında paylaşarak istilâ eden Rusya ve İngiltere ile münasebetlerini dostane bir şekilde düzenlemeye çalışan Yâkub Beg 1872'de Yâkub Han'ı yardım istemek için Sultan Abdülaziz'e gönderdi. 16 Haziran 1873'te huzura kabul edilen Yâkub Han Türkistan'daki gelişmeleri, Kâşgar hükümetinin durumunu ve ihtiyaçlarını padişaha anlattı. Özellikle askerî sahada Osmanlı Devleti'nden yardım talep ettiklerini bildirdi. Neticede padişahın emriyle verilen yardım Süveyş üzerinden Bombay'a, oradan da Kâşgar'a ulaştırıldı. Bu yardım la altı adet Krupp topu, 1000 adet eski ve 200 yeni tüfekte barut imali için gerekli malzeme ve usta yollandı. Kâşgar ordusunun yetiştirilmesi amacıyla istihkâm subayı Ali Kâzım Bey, piyade subayı Mehmed Yûsuf Bey, süvari zâbiti Çerkez Yûsuf Bey, topçu zâbiti İsmâil Hakkı Bey ile dört emekli subay Enderun'dan Murad Efendi'nin başkanlığında Kâşgar'a gönderildi. Bu olaydan sonra bölgede hutbeler Sultan Abdülaziz adına okunduğu gibi paralar da onun adına basıldı. Yâkub Beg'e Osmanlı Devleti tarafından verilen emirlik unvanının ilânı merasiminde o sırada Kâşgar'a gitmiş olan İngiliz elçilik yetkilileri de hazır bulundu (Saray, s. 109). Yâkub Han, Kâşgar'ın Çin işgali tehdidiyle karşılaşması dolayısıyla Osmanlı elçilik heyeti başkanı Murad Efendi ile birlikte 1876'da tekrar İstanbul'a geldi. Osmanlı hükümeti kendisine İngiltere'nin desteğinin alınması ve Rusya ile iyi ilişkilerin kurulmasını tavsiye etti. Bunun üzerine Yâkub Han önce Petersburg'a, oradan Londra'ya gidip Rus ve İngilizler'in desteğini almak için yetkililerle görüşmeler yaptı. Emîr Yâkub Beg'in 1877'de vefatından sonra Kâşgar'ın Çinliler tarafından işgal edilmesinin ardından bir defa daha İstanbul'a giden Yâkub Han, Sultan Abdülhamid'e başvurarak Kâşgar'ın Osmanlı Devleti'ne bağlı bir ülke olduğunu, bu sebeple Çin istilâsının protesto edilmesini, Çin hükümetinin işgale son vermesi için aracılık yapılması konusundaki taleplerini arzettiyse de Doksanüç Harbi yüzünden olumlu bir cevap alamadı.

Siyasî görevlerinin yanı sıra Mustafa Enverî Efendi'nin vefatının (1872) ardından bir Halvetî-Şâbânî şeyhi olarak irşad faaliyetine başlayan Yâkub Han, Sultan Ab-

dülhamid döneminde muhtemelen 1879 yılı sonlarında İzmir'de mecburi ikamete tâbi tutulmuş, oradan Hindistan'a sürgün edilmiştir. Yâkub Han, Delhi'de yirmi yıla yakın irşad faaliyetinde bulunup Şâbâniyye tarikatını yaydı ve burada vefat etti; İmâm-ı Rabbânî'nin müşşidi Bâkî-Billâh'ın yanına defnedildi. Türk müzikisinin son dönemdeki önemli temsilcilerinden Abdülkadir Töre, Yâkub Han'ın oğludur. İstanbul'da kaldığı sıralarda halifeler yetiştiren Yâkub Han, Hindistan'a giderken yerine Edremit-Ayvacıklı Hacı Kâmil Efendi'yi (ö. 1912) vekil tayin etmişti. Müşşidi Yâkub Han'ın vefatını duyunca "Bende sırrı vekâlet kalmadı" diyerek inzivâya çekilen Kâmil Efendi, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın şeyhidir. Yâkub Han'dan feyiz alan Seyyid Mahmud Celâleddin Efendi, Üsküdar Vâlîde-i Atık Şâbânî Dergâhı'nda postnişin olmuş, burada *Vird-i Yahyâ'yı* okurken vefat etmiştir (1919). Yâkub Han'ın damadı Ahmed Nazmi Efendi (ö. 1924) *Fuşûşü'l-hikem, el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye* ve *Meşnevî* okutma geleneğini sürdürmüş, kayınpederinden sonra aynı dergâhın şeyhliğine getirilmiştir. II. Abdülhamid'in başımamı Muhammed Râşid Efendi, Yâkub Han'ın halifesidir. Mustafa Enverî Efendi'nin oğlu ve Nalçacı Dergâhı'nın son şeyhi bestekâr İhsan Efendi de (İyisan) Yâkub Han'ın damadıdır.

Eserleri. 1. *Tavzîhu'l-beyân*. Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin *Fuşûşü'l-hikem*'inin Arapça şerhidir (Delhi 1892). 1870'te Keşmir'de tamamlanan eserin kırk sayfalık mukaddime bölümünde nazârî tasavvufun temel konuları açıklanmıştır. Eserde sık sık Farsça beyitlere rastlanmaktadır. 2. *Tuhtetü'l-ihvân fi ma'rifet-i Sırr-ı İhâta-i Yezdân*. Müellifin İzmir'de sürgünde iken 1880 yılında kaleme aldığı eser Abdurrahman-ı Câmî'nin vahdet-i vücüd neşvesini terennüm ettiği *Levâ'ih* adlı elli rubâisinin Farsça'dan Türkçeye tercümesi ve şerhidir (Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, Şer'iyye, nr. 911, vr. 1^b-26^b). 3. *A'yân-ı Sâbite Risâlesi*. Hüseyin Vassâf'a göre mektup halinde kaleme alınmıştır (Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, Şer'iyye, nr. 911, vr. 27^a-28^a). 4. *Risâle*. Sekiz sayfalık bu risâlede önce kurb-i ferâiz ve kurb-i nevâfil konusu, ardından Allah'ın tecellileri dört başlık altında izah edilmiş, sonunda meczûb-i sâlik ve sâlik-i meczûb terimleri açıklanmıştır (Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, Şer'iyye, nr. 911, 28^b-36^b). 5. *Miftâhu'l-gayb Tercümesi*. Sadreddin Konevî'ye ait eserin bir kısmının Farsça tercümesidir (Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, Şer'iyye, nr.